

Neyaptı, Bilin; Taşkın, Fatma; Üngör, Murat

Working Paper

Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Bölgesel Ticaretine Etkileri

Discussion Paper, No. 2012/28

Provided in Cooperation with:

Turkish Economic Association, Ankara

Suggested Citation: Neyaptı, Bilin; Taşkın, Fatma; Üngör, Murat (2012) : Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Bölgesel Ticaretine Etkileri, Discussion Paper, No. 2012/28, Turkish Economic Association, Ankara

This Version is available at:

<https://hdl.handle.net/10419/81647>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Sofern die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

Documents in EconStor may be saved and copied for your personal and scholarly purposes.

You are not to copy documents for public or commercial purposes, to exhibit the documents publicly, to make them publicly available on the internet, or to distribute or otherwise use the documents in public.

If the documents have been made available under an Open Content Licence (especially Creative Commons Licences), you may exercise further usage rights as specified in the indicated licence.

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU

TARTIŞMA METNİ 2012/28

[http ://www.tek.org.tr](http://www.tek.org.tr)

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL TİCARETİNE ETKİLERİ

Bilin Neyaptı, Fatma Taşkın ve Murat Üngör

Bu çalışma "GAP BÖLGESİNDE DIŞ TİCARET ve TARIM", başlığı ile Prof. Dr. Ercan UYGUR ve Prof. Dr. İrfan CİVCİR editörlüğünde hazırlanan ve 2004 yılında TEK yayını olarak basılan kitapta yer almaktadır.

Haziran, 2012

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL TİCARETİNE ETKİLERİ

Bilin Neyaptı^(), Fatma Taşkın^(**) ve Murat Üngör^(***)*

1. GİRİŞ

Bu çalışma 1996'da işleme konan Gümrük Birliği Anlaşmasının (GBA), Türkiye'nin bölgeler arası ve özellikle de Orta Doğu ile olan ticaretine yaptığı etkileri araştırmaktadır. Neyaptı, Taşkın ve Üngör (2003) (NTÜ) geniş bir veri seti kullanarak, Goldstein ve Khan (1976), Murray ve Ginman (1976), Bond (1987) ve Brada v.d. (1997)'de de kullanılan genel çerçevede Türkiye'nin ithalat ve ihracatını modellemişlerdir. Buna göre, Türkiye'nin dış ticareti gelir ve reel kurlar ile beklenen yönde etkilenmektedir. Ama bu etkilerin ötesinde, GBA sadece Türkiye'nin ihracatında genel bir artış etkisi yaratmamış,¹ hem ihracat hem de ithalatta davranışsal değişikliklere de yol açmıştır.

Bu davranışsal değişiklikler şu şekilde özetlenebilir. GB döneminde ithalatın ve özellikle de ihracatın gelirle olan ilişkisi genel olarak azalmıştır. Diğer taraftan, GB döneminde ithalatın reel kur esnekliği genel olarak ortadan kalkmış görünmekte, AB ülkelerinden yapılan ithalatın kur ya da gelir esnekliğinde de Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ticaretine nazaran bir farklılık görülmemektedir. Buna karşın, AB ülkelerine yapılan ihracatın kur esnekliği ise GB döneminde belirgin bir artış göstermiştir.² Sonuç olarak, NTÜ'nün çalışmasındaki bulgular, TL'deki aşırı değerlenmelerin Türkiye'nin özellikle Avrupa'ya ihracatını ve Avrupa ile olan cari dengelerini olumsuz yönde etkileyeceğini de ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, NTÜ'deki bulguların da ışığında, Türkiye'nin, bir bölgesel grup olarak, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ile olan ticaretindeki değişimleri panel veri teknikleri kullanarak modellemektedir. Bu bağlamda, önce Türkiye'nin ticaret yaptığı tüm ülkelerdeki gelir ve reel kur değişmelerinin genel etkisi arındırılmıştır. Sonra, 1980'lerden bu yana Türkiye'nin MENA ülkeleri ile olan ticareti ve GBA ile olan bağlantısı incelenmiştir.

Bulguları şu şekilde özetleyebiliriz. GBA, MENA'ya olan ihracatı belirgin bir şekilde etkilemezken, Asya'ya olan ihracatımızı ise, diğer etkiler göz önüne alındığında, azaltıcı bir rol oynamıştır. Davranışsal etkilere bakılırsa, GBA sonrasında ihracatın gelir esnekliği MENA ülkeleri için hem ortalamadan hem de AB ülkelerinden belirgin bir şekilde fazladır. İhracatın kur esnekliği ise GBA sonrasında istatistiksel anlamlılık düzeyine ulaşsa da, yine de AB ülkelerinden belirgin bir şekilde düşük kalmıştır. MENA'dan yapılan ithalatın gelir esnekliği ise ortalamaya ve AB ülkelerine göre daha düşük olup, GBA'dan etkilenmezken, kur esnekliği, GBA öncesi ve sonrasında, istatistiksel olarak anlamlı görünmemektedir.

Çalışmanın geri kalan bölümleri şu şekilde düzenlenmiştir: Bölüm 2 veri ve metodolojiyi özetlemektedir. Bölüm 3'de ekonometrik analiz sonuçları yer almaktadır. Bölüm 4 ise sonuç kısmıdır.

2. VERİLER ve YÖNTEM

Kullandığımız veri kümesi, 1980 - 2001 dönemini ve 150'den fazla ülkeyi kapsamakta ve sonuçta 2000'den fazla gözlemden oluşmaktadır. İncelenen zaman serileri her ülke için farklı uzunlukta (dengesiz panel) olsa da yöntem açısından bir zorluk yoktur. Veri kümesi temel olarak, Türkiye'nin

(*) Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi, İ.İ.B.F, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

(**) Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi, İ.İ.B.F, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

(***) Araştırma Görevlisi, Bilkent Üniversitesi, İ.İ.B.F, İktisat Bölümü.

¹ Bu artışın, AB ülkelerine özel değil, üçüncü ülkelere de uygulanan düzenlemelerden ötürü genel bir artış olduğunu da belirtmek gerekir.

² Ek olarak, 1994 ve 2001 krizlerinin devalüasyon beklentileri yoluyla ithalatı, ve devalüasyon gerçekleştirmeleri yoluyla da ihracatı artırdığı gözlenmektedir.

tek tek ülkelerle olan ihracatını ve ithalatını; ülke-bazlı reel döviz kurlarını (RER)³ ve her ülkenin dolar cinsinden GSYH seviyelerini içermektedir. Veri kaynağı Dünya Bankası'dır.

Bunlara ek olarak, gümrük birliği dönemi için 1996'dan 2001 yılına kadar 1 değeri alan, diğer yıllar için 0 değeri alan bir kukla değişken *cu* kullanılmıştır. Bu çalışma özellikle Türkiye'nin bölgesel ticaretine odaklandığı için, ayrıca Avrupa Birliği (AB) dışında kalan 5 coğrafi bölge⁴ için de kukla değişkenler oluşturulmuştur. Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) gibi, tüm ülke gruplamaları World Development Report 1999-2000'den alınmıştır. Ek 2'de tüm ülke gruplamaları listelenmiştir.

Tablo 1, 1980'den bu yana MENA ülkelerine yapılan ihracat ve onlardan yapılan ithalat verilerini göstermektedir. Ek olarak, (X/M)*100 sütunu ihracat kazançlarıyla finanse edilebilecek ithalatın oranını vermektedir. Tablodaki verilere göre, gelişen ekonomik entegrasyon doğrultusundaki küresel akımlara da uygun olarak, Türkiye'nin MENA ülkelerine olan ihracatı 1990'larda 1980'lere göre yüzde 19, ve onlardan ithalatı da yüzde 12 oranlarında artış göstermiştir. Bölgeye olan ihracatımızın, bölgeden olan ithalatımızı karşılama oranı ise 1990'larda 1980'lere nazaran ancak yüzde 6'lık bir gelişme kaydetmiştir.

Tablo 1: Türkiye-MENA Ticaretinde Seçilmiş Göstergeler (cari US\$)

Yıl	X	M	(X-M)	(X / M)*100
1980	651.170.000	2.964.530.000	-2313360000	21,97
1981	1.922.429.984	3.542.350.016	-1619920032	54,27
1982	2.694.550.000	3.779.250.032	-1084700032	71,30
1983	2.606.599.952	3.667.930.096	-1061330144	71,06
1984	2.912.140.000	3.820.340.032	-908200032	76,23
1985	3.316.390.032	3.669.479.968	-353089936	90,38
1986	2.519.530.032	2.063.200.032	456.330.000	122,12
1987	2.934.479.936	2.958.673.976	-24194040	99,18
1988	3.073.300.016	2.769.160.032	304.139.984	110,98
1989	2.640.741.008	2.778.489.040	-137748032	95,04
1990	2.367.134.976	3.837.083.008	-1469948032	61,69
1991	2.630.106.032	2.972.714.008	-342607976	88,47
1992	2.587.828.048	3.203.922.984	-616094936	80,77
1993	2.639.499.000	2.575.000.000	64.499.000	102,50
1994	2.855.050.976	3.163.870.960	-308819984	90,24
1995	3.081.482.008	3.859.736.992	-778254984	79,84
1996	3.256.922.859	4.885.520.214	-1628597355	66,66
1997	3.361.164.976	4.526.772.048	-1165607072	74,25
1998	3.742.400.000	3.444.200.032	298.199.968	108,66
1999	3.607.489.723	3.403.545.552	203.944.171	105,99
2000	3.364.344.993	5.419.049.695	-2054704702	62,08
2001	3.972.417.695	4.934.894.223	-962476528	80,50

Not: Rakamlar ticari eşya ihracat ve ithalatına dayanmaktadır. Kaynak: Dünya Bankası

Türkiye'nin MENA ülkeleriyle olan ticaretinin payı ise, 1990'larda 1980'lere göre yaklaşık yüzde 60 oranında azalmıştır. Bu gözlem, Türkiye'nin 1990'lardan bu yana artan liberalleşme politikalarına karşın MENA bölgelerinde süregelmekte olan istikrarsızlıkla kısmen de olsa açıklanabilir. Gerçekten de NTÜ, bir ülkedeki politik istikrarsızlığın Türkiye'nin o ülke ile olan ticaretini istatistiksel olarak etkilediğini de göstermiştir.

³ Reel kur şöyle hesaplanmıştır: Nominal (resmi) döviz kuru (her bir TL'ye karşılık gelen yabancı para) x [Türkiye TÜFE / Yabancı TÜFE]. Tüm endekslerin baz yılı 1995'dir.

⁴ Bu coğrafi bölgeler, Amerika kıtası; Asya; Doğu Avrupa ve Orta Asya; Sahara'nın güneyi Afrika ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika şeklinde gruplanmıştır.

Tablo 2: Türkiye'nin Toplam İhracat ve İthalatı İçinde MENA Payı (%)

Yıl	X	M
1980	22	37
1981	41	40
1982	47	43
1983	46	40
1984	41	36
1985	42	32
1986	34	19
1987	29	21
1988	26	19
1989	23	18
1990	18	17
1991	19	14
1992	18	14
1993	17	9
1994	16	14
1995	14	11
1996	14	11
1997	13	9
1998	14	8
1999	14	8
2000	12	10
2001	13	12

Not: Rakamlar ticari eşya ihracat ve ithalatına dayanmaktadır. Kaynak: Dünya Bankası

Aşağıda gösterilen modellerin (1.1) den (1.3)'e kadar olanları ihracat, (2.1)'den (2.3)'e kadar olanları da ithalat modellerinin gitgide genişletilmiş şekilleridir. Modellerde, XT_{it} (MT_{it}) Türkiye'nin t zamanında i ülkesine (ülkesinden) olan ihracatını (ithalatını); rer TL'nin diğer para birimlere göre reel döviz kurunu;⁵ \ln doğal logaritmayı; ve cu da gümrük birliği dönemini temsil eden kukla değişkeni temsil etmektedir. İthalat modellerinde kullanılan $gdpT$ 'deki T eki ise Türkiye'yi temsil etmektedir. Bölgeler için kullanılan kukla değişkenler (R_j , ki j burada her bölge için ayrıca tanımlanmıştır)⁶ tüm değişkenlerle etkileşim halinde kullanılarak bölgelerarası farklılıklar incelenmiştir. Modellerin genişletilmiş ikinci halleri (1.2 ve 2.2) R_j ile cu etkileşiminin gözlenerek, GBA'nın ticaret yaratma etkisini bölgeler bazında incelememize olanak sağlamaktadır. Modellerin en geniş son halinde ise, R_j , ayrı ayrı (ve cu ile etkileşimli halde) gdp ve rer ile etkileştirilerek, her bölge ile olan ticaretimizde genel olarak (ve GBA döneminde), davranışsal farklılıklar gösterip göstermediğinin analizini yapmamıza olanak sağlamaktadır.

$$\ln XT_{it} = \alpha_{0i} + \sum_{j=1}^6 \gamma_j (R_j * \ln gdp)_{it} + \sum_{j=1}^6 \lambda_j (R_j * \ln rer)_{it} \quad (1.1)$$

$$\ln XT_{it} = \alpha_{0i} + \sum_{j=1}^6 \gamma_j (R_j * \ln gdp)_{it} + \sum_{j=1}^6 \lambda_j (R_j * \ln rer)_{it} + \sum_{j=1}^6 \psi_j (R_j * cu)_{it} \quad (1.2)$$

$$\ln XT_{it} = \alpha_{0i} + \sum_{j=1}^6 \gamma_j (R_j * \ln gdp)_{it} + \sum_{j=1}^6 \lambda_j (R_j * \ln rer)_{it} + \sum_{j=1}^6 \psi_j (R_j * cu)_{it} + \sum_{j=1}^6 \phi_j (R_j * cu * \ln gdp)_{it} + \sum_{j=1}^6 \theta_j (R_j * cu * \ln rer)_{it} \quad (1.3)$$

$$\ln MT_{it} = \beta_{0i} + \sum_{j=1}^6 \gamma_j (R_j * \ln gdp T)_{it} + \sum_{j=1}^6 \lambda_j (R_j * \ln rer)_{it} \quad (2.1)$$

⁵ rer 'deki artış, TL'nin reel olarak değer kazandığını göstermektedir.

⁶ Bölgelerin tanımlamaları, önceden de bahsedildiği gibi, şu şekildedir: $j = \{EU; AMER, ASIA, EECA, SSA, MENA\}$ ki burada EU; AMER, ASIA, EECA, SSA, MENA; sırasıyla Avrupa Birliği; Amerika; Asya; Doğu Avrupa ve Orta Asya; Sahara'nın güneyi Afrika ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı temsil etmektedir.

$$\ln MT_{it} = \beta_{0i} + \sum_{j=1}^6 \gamma_j (R_j * \ln gdpT)_{it} + \sum_{j=1}^6 \lambda_j (R_j * \ln rrr)_{it} + \sum_{j=1}^6 \psi_j (R_j * cu)_{it} \quad (2.2)$$

$$\ln MT_{it} = \beta_{0i} + \sum_{j=1}^6 \gamma_j (R_j * \ln gdpT)_{it} + \sum_{j=1}^6 \lambda_j (R_j * \ln rrr)_{it} + \sum_{j=1}^6 \psi_j (R_j * cu)_{it} + \sum_{j=1}^6 \phi_j (R_j * cu * \ln gdpT)_{it} + \sum_{j=1}^6 \theta_j (R_j * cu * \ln rrr)_{it} \quad (2.3)$$

Hem ihracat ve hem de ithalat fonksiyonlarının tahminlerini elde etmede şöyle bir yol izlenmiştir: Türkiye'nin ticaret yaptığı ülkelerin yapısal farklılaşmalar göstermesini dikkate almak üzere sabit etkenler modeli⁷ kullanılmış ve böylece her ülkenin dış ticaretimize olan sabit etkileri ayrıştırılmıştır. Sonuç olarak, tablolarda da görüleceği üzere, ampirik incelememizde kullandığımız veri sayısı modelden modele 1000 ile 2200 arasında değişmektedir.

3. AMPİRİK BULGULAR

Bu bölümde, MENA bölgesine ait bulguları ve bu bulguların yer yer AB bölgesi ile karşılaştırmalarını da aktaracağız. Önceki bölümde (1.1) den (2.3)'e kadar sunduğumuz denklemlerin tahminleri Tablo 3'de sütunlar halinde raporlanmıştır. Bu tablodaki ihracata ilişkin bulguları şu şekilde özetleyebiliriz. İlk sütun (1), Türkiye ihracatının ülkelerin gelir seviyesi ile doğru orantılı⁸ olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ihracatla TL'deki reel değerlendirme arasında, ECA ve MENA dışında, ters ilişki olduğunu⁹ göstermektedir. Buna ek olarak, ihracatın bölgeler bazında bazı davranışsal farklılıklar da gösterdiğini gözlemek mümkün. Hem MENA hem de ECA dışındaki tüm bölgelerde ihracatın gelir esnekliği 1'den yüksek iken, reel kur değişimlerinin ihracata etkisi sadece MENA'da istatistiksel olarak anlamlı değildir, ECA'da da pozitif ve anlamlıdır.

⁷ Örneğin Kennedy (1997)'ye bakınız. Hausman (1978) ve birleşik F-testlerin her ikisi de bu tercihin yerinde olduğunu desteklemektedirler (yazarlardan edinilebilir)

⁸ İhracatın gelir esnekliği tanımlanmış her bölge için pozitif ve anlamlı iken, esneklik katsayısı da sadece ECA için 1'den küçüktür.

⁹ ECA'da, ihracatın reel kur esnekliği pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 3: Sabit Etkenler Modeli Tahmin Sonuçları

Değişkenler	İHRACAT			İTHALAT		
	1	2	3	1	2	3
EULGDP	1,78*** (0,06)	1,41*** (0,07)	1,32*** (0,07)			
EULGDPT				1,72*** (0,04)	1,37*** (0,04)	1,34*** (0,05)
EULRER	-0,65*** (0,16)	-0,02 (0,17)	0,37** (0,18)	0,16 (0,13)	0,55** (0,10)	0,70*** (0,12)
SSALGDP	2,73*** (0,25)	1,68*** (0,26)	1,67*** (0,26)			
SSALGDPT				2,03*** (0,19)	1,95*** (0,23)	2,07*** (0,25)
SSALRER	-1,98*** (0,19)	-1,12*** (0,19)	-1,18*** (0,20)	0,38* (0,20)	0,37* (0,19)	0,49** (0,22)
ASIALGDP	2,10*** (0,09)	2,28*** (0,11)	2,28*** (0,11)			
ASIALGDPT				2,47*** (0,10)	2,30*** (0,13)	2,43*** (0,13)
ASIALRER	-0,49*** (0,17)	-0,65*** (0,18)	-0,57*** (0,19)	0,17 (0,15)	0,11 (0,15)	0,33* (0,18)
ECALGDP	0,75*** (0,09)	0,42*** (0,12)	0,41*** (0,12)			
ECALGDPT				1,13*** (0,09)	0,92*** (0,10)	0,99*** (0,11)
ECALRER	0,31*** (0,12)	0,48*** (0,13)	0,44** (0,18)	0,18 (0,13)	0,05 (0,12)	-0,09 (0,18)
MENALGDP	2,06*** (0,10)	2,07*** (0,13)	1,94*** (0,13)			
MENALGDPT				1,33*** (0,12)	1,09*** (0,15)	1,08*** (0,16)
MENALRER	0,02 (0,11)	0,02 (0,11)	0,03 (0,11)	0,11 (0,19)	0,17 (0,18)	0,19 (0,19)
AMERLGDP	2,85*** (0,10)	2,31*** (0,14)	2,36*** (0,14)			
AMERLGDPT				1,59*** (0,10)	1,64*** (0,13)	1,62*** (0,14)
AMERLRER	-0,76*** (0,18)	-0,61*** (0,18)	-0,57*** (0,18)	0,69*** (0,20)	0,68*** (0,20)	0,78*** (0,22)
EUCU		0,47*** (0,06)	2,17** (1,09)		0,50*** (0,04)	3,66 (7,27)
SSACU		1,29*** (0,13)	0,77 (1,95)		0,10 (0,17)	42,11 (27,98)
ASIACU		-0,33*** (0,11)	2,88*** (0,97)		0,20** (0,09)	50,23*** (15,41)
ECACU		0,27*** (0,06)	0,86 (0,91)		0,31*** (0,07)	15,92 (10,60)
MENACU		0,002 (0,11)	-3,08 (1,99)		0,46*** (0,15)	-25,37 (37,21)
AMERCU		0,72*** (0,12)	4,51*** (0,75)		-0,05 (0,12)	-48,79** (19,84)

****Sabit Etkenler (Fixed Effects) Sonuçları (devam)**

Değişkenler / Model	İHRACAT			İTHALAT		
	1	2	3	1	2	3
EUCULGDP			-0,07* (0,04)			
EUCULGDPT						-0,13 (0,28)
EUCULRER			-1,27*** (0,29)			-0,72*** (0,21)
SSACULGDP			0,02 (0,09)			
SSACULGDPT						-1,62 (1,08)
SSACULRER			0,32 (0,45)			-0,76 (0,53)
ASIACULGDP			-0,13* (0,04)			
ASIACULGDPT						-1,93*** (0,59)
ASIACULRER			-0,13 (0,44)			-1,04** (0,41)
ECACULGDP			-0,02 (0,04)			
ECACULGDPT						-0,60 (0,41)
ECACULRER			0,18 (0,25)			0,44* (0,27)
MENACULGDP			0,13 (0,08)			
MENACULGDPT						0,99 (1,43)
MENACULRER			-0,87*** (0,32)			0,11 (0,58)
AMERCULGDP			-0,15*** (0,03)			
AMERCULGDPT						1,88** (0,77)
AMERCULRER			0,19 (0,48)			-0,29 (0,49)
(ağırlıklandırılmamış istatistikler)						
R-bar kare	0,86	0,87	0,87	0,86	0,86	0,86
kesitlerin sayısı	155	155	155	156	156	156
toplam (dengesiz) panel gözlemleri	2193	2193	2193	2065	2065	2065

*** sıfır hipotezini % 1 anlamlılık seviyesinde reddet.

** sıfır hipotezini % 5 anlamlılık seviyesinde reddet.

* sıfır hipotezini % 10 anlamlılık seviyesinde reddet.

Not:parantez içindeki rakamlar standart hatalardır.

Sütun (2)'de GBA'nın yukarıdaki tahminlere etkisi olup olmadığını araştırdık. Türkiye'nin ihracatı GB döneminde genel olarak artmıştır. Tablo 3'teki sabit etkenler modeli tahmin sonuçlarına göre, bölgeler için oluşturulmuş kukla değişkenlerin katsayılarının çoğunluğu pozitif ve anlamlı iken, MENA katsayıları anlamlı değildir. Asya katsayıları ise negatif ve anlamlıdır. Yani GBA, MENA'ya olan ihracatımızı belirgin bir şekilde etkilemezken, Asya'ya olan ihracatımızı azaltıcı bir rol oynamıştır.

Son olarak, GBA'nın bölgeler özelinde davranışsal değişikliklere yol açıp açmadığını incelemek üzere, her bölge için ayrı ayrı kukla değişkenler oluşturulmuş ve *lgdp* ve *lrer* değişkenleriyle birlikte kullanmıştır. Bu amaçla tahmin edilen (1.3) numaralı denklemden şu sonuçlar alınmıştır. GBA döneminde, ihracatın gelir esnekliği önceki döneme göre azalırken,¹⁰ reel kur esnekliği dönemsel farkların istatistiksel olarak anlamlı düzeylerde olduğu AB ve MENA bölgelerinin her ikisinde de artmıştır. Ayrıca bu tahminler, ihracatın beklenen negatif reel kur esnekliğinin hem AB ve hem de MENA bölgesinde, sadece GBA döneminde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu da ortaya çıkarmaktadır.

Karşılaştırmalı olarak bakıldığında, ihracatın yaklaşık olarak 2 olan gelir esnekliği katsayısı MENA ülkeleri için hem ortalamadan hem de AB ülkelerinden belirgin bir şekilde fazladır. Bu gözlem MENA'ya olan ihracatın yoğunlukla mamul sanayi ürünlerinden oluşması ile açıklanabilir. İhracatın reel kur esnekliği ise dönemler arasında ilginç farklılıklar göstermektedir: GBA öncesinde MENA

¹⁰ Bu gözlem, GBA dönemindeki etkinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu AB, Asya ve AMER için geçerlidir, diğer durumlarda dönem farklılıkları anlamlı düzeylerde değildir.

ülkelerine yapılan ihracatın kur esnekliği istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde değilken, GBA sonrası dönemde bu AB ülkelerinden belirgin bir şekilde düşük, ama yine de ortalamadan daha fazladır.

(2.1) sayılı denkleme göre, ihracat gibi ithalat da genellikle yüksek gelir esnekliği sergilemektedir.¹¹ İthalatın reel kur esnekliği ise sadece SSA ve AMER için istatistiksel olarak anlamlı görünmekte ise de, esneklik katsayıları her durumda 1'den küçüktür. Tablo 3'ün 2.2 sütununda görüldüğü gibi, GBA'nın ithalat üzerindeki artış etkisi AB, ECA, MENA'da yüzde 1 ve Asya'da da yüzde 5 düzeylerinde anlamlıdır. Son olarak, GBA'nın ithalattaki davranışsal etkileri bölgesel olarak (2.3) numaralı sütunda özetlenmiştir. MENA ülkelerinden olan ithalatın gelir esnekliği ortalamaya ve AB ülkelerine göre daha düşük fakat yine de 1'den büyük olarak kalırken, GBA'dan da istatistiksel anlamlılık düzeylerinde etkilenmediği görülmektedir.

İthalatın reel kur esnekliği ise, AB ülkelerinde de GBA sonrası dönemde gözlemlendiği üzere, istatistiksel olarak anlamlı değildir. GBA dönemi MENA ile olan ticarete genel olarak bir değişikliğe yol açmazken, Asya'dan olan ithalatın gelir esnekliğini belirgin bir şekilde düşürmüş ve bu etki Amerika'dan olan ithalattaki belirgin gelir esnekliği artışı ile bir anlamda ikame edilmiştir. Diğer taraftan, yine GBA döneminde, AB'nin kur esnekliği istatistiksel olarak belirginliğini kaybetmiş, ve Asya'dan olan ithalatın kur esnekliği ise negatife dönüşmüştür. Bu teorik olarak beklenmeyen gözlem, aynı döneme denk gelen Asya krizinin zayıflattığı ticaret ilişkilerine bağlanabilir.

Sonuç olarak, GBA sonrası dönemde TL'deki aşırı kur değerlenmelerinin, AB ile olduğu gibi, MENA ülkeleri ile olan ticaretimiz ve cari açıklarımız üzerinde de daha büyük bir risk oluşturduğunu ileri sürmek yanlış olmaz. Yapılan ek bir analiz göstermektedir ki, ticaret yapılan ülkelerdeki "belli başlı hükümet krizleri" şeklinde ölçtüğümüz politik istikrarsızlık, o ülkelere olan ithalat ve ihracatımız üzerinde azaltıcı etki yaratmaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışma Gümrük Birliği Anlaşması'nın Türkiye'nin bölgesel ticaretine etkilerini özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri perspektifinden araştırmaktadır. GBA sonrası dönemde MENA'nın Türkiye'nin ticaretindeki payı azalmış da olsa, sabit etkenler metodu ile elde edilen bulgulara göre, gelir ve kur esnekliklerinde gözlenen değişiklikler reel kur politikasının ticaret performansına etkisinin arttığına işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Bond, M.E. (1987) "An Econometric Study of Primary Commodity Exports from Developing Country Regions to the World", *IMF Staff Papers* 34, 191-227.
- Brada, J.C., A. Kutan, and M.S, Zhou. (1997) "The Exchange Rate and the Balance of Trade: The Turkish Experience", *Journal of Development Studies* 33 (5), 675-692.
- Goldstein, M., and M.S. Khan. (1976) "Large Versus Small Price Changes and the Demand for Imports", *IMF Staff Papers* 23, 200-225.
- Hausman, J. (1978) "Specification Tests in Econometrics", *Econometrica* 46, 1251-71.
- Kennedy, P. (1997) *A Guide to Econometrics*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Murray, T. and P. Ginman. 1976. "An Empirical Examination of the Traditional Aggregate Import Demand Model." *Review of Economics and Statistics* 58, 75-80.
- Neyaptı, B., F. Taşkın, and M. Üngör. (2003) "Has European Customs Union Agreement Really Affected Turkey's Trade", Taslak, Bilkent University.

¹¹ Sadece ECA bölgesinde esneklik katsayısı 1'den düşüktür.

EK 1: Sabit etkenler tahminlerinin katsayı toplamları için Wald Test sonuçları

Model	Sıfır Hipotezi	Katsayılar Toplamı	F-İstatistiği	İhtimal
İhracat 3	eulgdp+euculgdp=0	1,25	216,26***	0,000
	eulrer+euculrer=0	-0,90	11,20***	0,001
	ssalgdp+ssaculgdp=0	1,69	40,76***	0,000
	ssalrer+ssaculrer=0	-0,86	4,42**	0,036
	asialgdp+asiaculgdp=0	2,15	383,93***	0,000
	asialrer+asiaculrer=0	-0,69	2,91*	0,088
	ecalgdp+ecaculgdp=0	0,39	9,13***	0,003
	ecalrer+ecaculrer=0	-0,83	11,53***	0,001
	menalgdp+menaculgdp=0	2,07	207,19***	0,000
	menalrer+menaculrer=0	-0,84	6,57**	0,010
	amerlgdp+amerculgdp=0	2,21	241,78***	0,000
	amerlrer+amerculrer=0	-0,38	0,66	0,416
İthalat 3	eulgdpT+euculgdpT=0	1,22	19,47***	0,000
	eulrer+euculrer=0	-0,01	0,003	0,955
	ssalgdpT+ssaculgdpT=0	0,44	0,18	0,674
	ssalrer+ssaculrer=0	-0,26	0,29	0,591
	asialgdpT+asiaculgdpT=0	0,50	0,72	0,397
	asialrer+asiaculrer=0	-0,71	4,44**	0,035
	ecalgdp+ecaculgdp=0	0,39	0,95	0,329
	ecalrer+ecaculrer=0	0,36	3,20*	0,074
	menalgdpT+menaculgdpT=0	2,07	2,11	0,146
	menalrer+menaculrer=0	0,30	0,24	0,624
	amerlgdpT+amerculgdpT=0	3,50	21,57***	0,000
	amerlrer+amerculrer=0	0,49	1,05	0,306

*** sıfır hipotezini % 1 anlamlılık seviyesinde reddet.

** sıfır hipotezini % 5 anlamlılık seviyesinde reddet.

* sıfır hipotezini % 10 anlamlılık seviyesinde reddet.

EK 2: Ülkelerin bölgelere göre sınıflandırılması, 1999 (Kaynak: Dünya Bankası)

EU*	SSA	ASYA	ECA	MENA	AMER
Almanya	Angola	Afganistan	Andora	Bahreyn	Amerika Bir. Devletleri
Avusturya	Benin	Amerikan Samoa	Arnavutluk	Batı Şeria ve Gazze	Antigua ve Barbuda
Belçika	Botsvana	Avustralya	Azerbaycan	Bir. Arap Emirlikleri	Arjantin
Danimarka	Burkina Faso	Bangladeş	Belarus	Cezayir	Aruba
Finlandiya	Burundi	Brunei	Bosna Hersek	Fas	Bahamalar
Fransa	Çat	Butan	Bulgaristan	Irak	Barbados
Hollanda	Dijibuti	Çin	Çek Cum.	İran	Belize
İngiltere	Ekvator Ginesi	Endonezya	Ermenistan	İsrail	Bermuda
İrlanda	Eritre	Fiji	Estonya	Katar	Bolivya
İspanya	Etyopya	Filipinler	Faroe Adaları	Kuveyt	Brezilya
İsveç	Fildişi Sahili	Fransız Polinezyası	Grönland	Libya	Dominik
İtalya	Gabon	Guam	Gürcistan	Lübnan	Dominik Cum.
Lüksemburg	Gambiya	Hindistan	Hrvatistan	Malta	Ekvator
Portekiz	Gana	Hong Kong	Isle of Man	Mısır	El Salvador
Yunanistan	Gine	Japonya	İsviçre	Suriye	Grenada
	Gine-Bissau	Kamboçya	İzlanda	Suudi Arabistan	Guatemala
	Güney Afrika	Kore Cumhuriyeti	Kanal Adaları	Tunus	Guyana
	Kamerun	Kore Dem.Cum.	Kazakistan	Umman	Haiti
	Kapa Verde	Kiribati	Kıbrıs Rum Kesimi Ürdün		Hollanda Antilleri
	Kenya	Kuzey Marina Adaları	Kırgızistan	Yemen	Honduras
	Komoros	Lao PDR	Letonya		Jamaica
	Kongo Cum.	Makao	Lihtenştayn		Kanada
	Kongo Dem. Cum.	Maldivler	Litvanya		Kayman Adaları
	Lesotho	Malezya	Macaristan		Kolombiya
	Liberya	Marşal Adaları	Makedonya		Kosta Rika
	Madagaskar	Mikronezya Fed.Devletleri	Moldova		Küba
	Malavi	Miyanmar	Monako		Meksika
	Mali	Moğolistan	Norveç		Nikaragua
	Mauritius	Nepal	Özbekistan		Panama
	Mayotte	Pakistan	Polonya		Paraguay
	Merkez Afrika Cum.	Palau	Romanya		Peru
	Moritanya	Papua Yeni Gine	Rusya Federasyonu		Porto Riko
	Mozambik	Samoa	Slovak Cum.		St. Kitts ve Nevis
	Namibya	Singapur	Slovenya		St. Lucia
	Nijer	Solomon Adaları	Tacikistan		St. Vincent ve Grenadin
	Nijerya	Sri Lanka	Türkiye		Surinam
	Ruanda	Tayland	Türkmenistan		Şili
	Sao Tome ve Principe	Tayvan	Ukrayna		Trinidad ve Tobago
	Senegal	Tonga	Yugoslavya (Sırbistan-Karadağ)		Uruguay
	Sierra Leone	Vanuatu			Venezuela
	Somali	Vietnam			Virgin Adası ABD
	Sudan	Yeni Kaledonya			
	Swaziland	Yeni Zelanda			
	Şeyseller				
	Tanzanya				
	Togo				
	Uganda				
	Zambia				
	Zimbabve				

* EU: Avrupa Birliği (AB); SSA: Saharanın Güneyi Afrika (SGA); ECA: Avrupa ve Orta Asya (AOA); MENA: Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA) ve AMER: Kuzey ve Güney Amerika' yı temsil etmektedir.